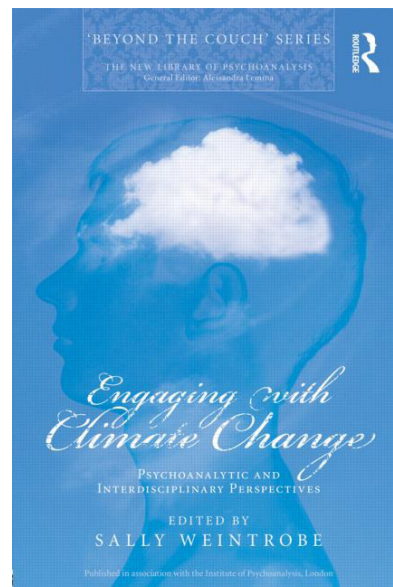

Bokanmälan
Bokanmeldelse

Sally Weintrobe (Ed.)
London

Engaging with Climate Change

Psychoanalytic and Interdisciplinary Perspectives

Sedan lång tid tillbaka noterar klimatforskare en pågående atmosfärisk temperaturstegring, som bedöms ha sin grund i människans inverkan på Jordens ekologiska balans via utsläpp av koldioxid och andra så kallade växthusgaser. Effekter av denna uppvärmning märks redan i en oroligare vädersituation med fler och häftigare orkaner. Havsnivåer och havstemperaturer stiger, kuster och korallrev hotas. Den internationella klimatpanelen IPCC, som 2014 sammanträdde för femte gången, konstaterar att utvecklingen kräver omedelbara insatser för att drastiskt minska förbrukningen av fossila bränslen, det vill säga kol och bergolja. Om så icke sker kommer inlandsisarna smälta och haven stiga flera meter, översvämmande stora arealer av tätbefolkade och bördiga slätter. Behovet av en annan energiförsörjning är akut liksom en annan världsekonomisk ordning, som tar hänsyn till klotets begränsade resurser. Emellertid har, sedan klimatpanelen larmade första gången 1989, förbränningen av fossila bränslen ökat med 60 procent. Hur kan detta komma sig?

Vi frågar Sally Weintrobe, medlem i *The Institute of Psychoanalysis* i London. Författaren har tidigare både föreläst och skrivit om hur man, med hjälp av ett psykoanalytiskt perspektiv, kan förstå det pågående förnekandet av klimatförändringarna. I boken, som här anmäls, tar sig Weintrobe an den svåra uppgiften att försöka förstå människans och mänsklighetens irrationella svar på klimathotet och söker även svar på vad som kan leda människor och samhällen till ett större engagemang. Hon har utöver egna bidrag samlat artiklar från andra skribenter och forskare, så att boken får ett tvärvetenskapligt underlag, dock med en psykoanalytisk och sociologisk huvudlinje. Boken, som ingår i *Beyond the couch series* från förlaget Routledge, har inte som huvudsyfte att behandla själva klimatförändringen och dess effekter, utan håller människan i centrum. Hur kan vi människor tänka, känna, handla och engagera oss i denna världsomspännande process?

Boken, som omfattar 255 sidor inklusive index, har en spännande form genom att en av medförfattarna får svara för en kapitelrubrik, varpå följer ett eller två bidrag av andra författare, som kommenterar artikeln. Kapitlets huvudförfattare kan, efter det, återkomma med replik på kommentarerna, som i ett symposium. Detta "symposium" är mycket omfattande i den meningen att ett stort antal vetenskapliga discipliner representeras via bokens 23 medverkande författare. Dessa är, såvitt jag förstår, alla överens med vetenskapens konsensusbedömning att atmosfär och världshav för närvarande undergår en uppvärmning, huvudsakligen orsakad av växthusgaser från industri, jordbruk och samfärdsel.

Efter förord och Sally Weintrobes introduktion, där bokens innehåll översiktligt redovisas, följer ett kapitel av Clive Hamilton, som avhandlar vad vi kan lära om "klimatförnekande" ur historien. Här punkteras myten att det är "brist på information" som får människor att förneka vetenskapliga fakta kring klimatförändringarna. Det är snarare en viss "kultur", som driver teser om "vetenskaplig konspiration", alarmism och domedagsprofetior med mera. Att det inte är informationsbrist, som är problemet, visas av att klimatförnekarna gått till intensiv motattack varje gång som IPCC kommit med en ny rapport – den senaste kom 2014. Det finns aktörer som har "skepsis som produkt" och som med pseudovetenskaplig argumentation bestrider fakta. Man kan jämföra med vad som

hände i Tyskland, när Albert Einstein presenterade sin relativitetsteori. Han blev på 1920-talet svårt angripen av fysiker som ville hålla fast vid etablerad, äldre fysikteori och som såg relativitetsteorin som något dekadent och "judiskt". Hundra vetenskapliga författare (av vilka ett fåtal begrep relativitetsteorin) skrev en pamflett mot Einstein. När Einstein inbjöds att försvara sig lär han ha undrat varför motståndarna var så många. "En hade räckt, om jag har fel".

Ett annat historiskt exempel hämtas från England, där Winston Churchill i början på 1930-talet varnade den engelska befolkningen för Adolf Hitlers avsikter och den pågående upprustningen i Tyskland. Engelsmännen ville dock inte veta av något hot och Churchill hänades. Bakom engelsmännens ovilja att rusta sig mot den hotande aggressionen låg klyftan mellan den fred de önskade sig och den ofred, som fakta förutspådde. Det är likadant nu, menar författaren. Bakom oviljan att skära ner utsläppen av växthusgaser, ligger det skrämmande gapet mellan den stabila ekonomiska tillväxt och välfärd vi önskar oss och den framtid, som klimatstudier visar på – en värld av faror och uppoffringar.

Sally Weintrobe, som själv ansvarar för flera kapitel i boken, ägnar en artikel åt "det besvärliga problemet ångest" i vårt tänkande kring klimatförändringarna. Hon pekar på att det är ett oerhört ångestväckande budskap, som informationen om klimatutvecklingen innehåller. Där ligger ett hot om förlust av stabilitet och framtidstro. Om inte vi själva hotas, så vilar faran över våra barn och barnbarn, ja i förlängningen människan som art. Mera närliggande är kanske känslan av att vår moderna livsstil, kanske min identitet som "uppdaterad" medborgare, hotas. En överväldigande skräck, blandad med upplevelse av skuld och skam, kan välla fram – om inte våra psykiska försvar hjälper oss förneka det hela. I sin diskussion skiljer Weintrobe mellan två former av förnekande. Den ena (*negation*) är det vanliga och förståeliga svar vi alla har på besked om svåra förluster: "Nej! Det får inte vara sant!" Detta förnekande är ofta övergående och följs, i bästa fall, av sörjandets olika faser av vrede, nedstämdhet, försoning och omorientering. Allvarigare – och i fråga om klimathotet vida utbrett – är det förnekande (*disavowal*), som innebär ett förkastande av informationen, ett aktivt blundande. Författaren framhåller att det är viktigt att

se att detta förnekande, som vi alla mer eller mindre ägnar oss åt, är ett psykiskt försvar. Dock är det ett dysfunktionellt försvar, då det, i vår inre konflikt, tar ställning för vårt narcissistiska behov att se oss själva som oberoende, överlägsna och ”speciella”, eventuellt ledande till en arrogant hållning. Hon betonar vikten av emotionellt stöd om vi skall orka välja den sunda vägen bort från förnekandet. Det är först då som vi blir förmögna att ta ställning för vårt sanna, verklighetsorienterade själv och engagera oss i klimatförändringarna. Till stöd för vår sunda utveckling behöver vi även ledare som inte blundar för sanningen. Weintrobe menar att vi alla är medvetna om fakta, men det moderna samhället driver oss att förneka. Hon nämner reklamen, som ägnar sig åt att trumfa igenom budskapet att konsumera ”because You are worth it”. Du är speciell! Politiska ledare, som undviker att beröra klimatfrågan, skänker oss inte det lugn, som kanske är avsikten, utan bibringar oss en känsla av övergivenhet, menar Weintrobe. Förnekandet, som lugnande medel, är på sikt en usel medicin, som bara leder till ökad ångest – och än starkare förnekande, i en ond cirkel. Johannes Lehtonen och Jukka Välimäki påpekar i sina kommentarer till Weintrobes artikel att ångesten, som väcks av klimatförändringarna, inte kan neutraliseras på psykologisk väg. Den utgör en ofrånkomlig del av vår ”miljö-neuros”. Klimatförändringarna medför begränsningar för vår psykologiska tillvaro likaväl som för vår fysiska och biologiska existens. En annan kommentar – från Angela Mauss-Hanke – gör jämförelser mellan det lilla barnets relation till sin mamma och mänsklighetens relation till ”Moder Jord”. På liknande sätt, som det lilla barnet tänkes förvänta sig moderns ständiga omsorg och närvaro, förväntar vi oss att jordklotet ständigt skall förse oss med det vi ser som våra behov. Liksom det växande barnet kan vi dock lära oss se *that our mother has her own needs and must be treated with respect*.

Weintrobe vidareutvecklar i ett annat kapitel sina tankar om den klyvning (*split*) i oss, som gör att vi kan se oss själva som överlägsna och berättigade i våra sätt att leva. Överlägsna de andra var-elserna på Jorden, inklusive andra människor eller folk, tar vi oss rätten att exploatera naturen för våra egna behov eller njutningar. Oförmågan eller oviljan att se ”den andre” är förödande. Vi måste sörja förlusten av våra illusioner om en oföränderligt trygg framtid och erkänna vårt djupa beroende av

naturen, innan vi på allvar förmår engagera oss i vad som håller på att hända i omgivningen.

En annan författare, Paul Hoggett, bidrar med tankar kring våra ”perversa samhällen” och drar paralleller mellan persioner eller perverst tänkande och de sätt på vilka våra organisationer och institutioner, till exempel våra regeringar, fungerar. Den blinda tron hos många maktthavare på ”marknadens” självreglerande mekanismer, neoliberala teorier om att samhället vinner på att de rikaste gynnas alltmer; det är perverst. Förnekande är utbrett, inte bara hos de rena antagonisterna till klimatteorin utan hos oss alla. Förnekande som innebär ”att veta och inte veta” samtidigt. Det här kan se olika ut; vi antingen avvisar vetenskapens samlade bevis helt och hållet och bekämpar eller förhånar ”klimathotet” eller så tar vi till oss informationen med klarsyn och försöker göra något åt problemen. Mellan dessa motpoler finner vi ett flertal hållningar, präglade av skepsis, oro, fruktan, hopplöshet, uppgivenhet eller växlingar mellan dessa. Kanske ibland nyväckt hopp och framtidstro. Vi som tar åt oss informationen och tror på den har alla en tendens att förneka vad vetenskapen framhåller om saken. Vi, som har råd, kan övergå till att handla mer ekologiskt och byta ut våra glödlampor mot energisparande ljuskällor, ”gulliga åtgärder”, som inte gör stor skillnad, men kanske dämpar samvetsnöd och skuld-känslor. Då och då samlas världens regeringsföreträdare tillsammans med vetenskapen (Kyoto och Köpenhamn) för att utarbeta avtal kring koldioxidutsläpp och energianvändning. Samtidigt finner oljebolag nya oljekällor att exploatera, till exempel i Arktis på grund av att istäcket krymper – och oljan blir billigare och billigare. Genom att blunda med ena ögat kan våra nationers företrädare och internationella företagsledare hävda att billig olja ”gynnar ekonomisk tillväxt”. Det gigantiska ekologiska problemet förvandlas till en handel med ”utsläppsrätter”.

En av bokens naturvetenskapligt skolade författare, kvartärgeologen Stephan Harrison, framhåller att jordatmosfären sedan början av 1900-talet, redan blivit cirka 1 grad varmare till följd av människans förbrukning av fossila bränslen. Som det nu ser ut är prognosen till 2080 en ytterligare medeltemperaturhöjning av 2 grader Celsius, om vi gör allt som står i mänsklighetens makt, för att förhindra uppvärmningen. Gör vi ingenting åt problemen, det vill säga underlåter att radikalt minska

våra utsläpp av växthusgaser, får vi räkna med att temperaturen stiger med det dubbla. Följderna beräknas bli katastrofala, inte bara för "naturen" utan för våra samhällen. Av begripliga skäl har vi ju befolkad planetens bördigaste områden, som oftast består av gammal havsbotten eller flodsediment på låga nivåer. Världens folkrikaste trakter och alla kustnära storstäder hotas mer eller mindre av de stigande havsnivåerna.

I ljuset av detta är det lätt att drabbas av det en av bokens medförfattare, Rosemary Randall, benämner *ekologisk skuld*, en skuldmedvetenhet som många upplever oerhört tung och som kan leda till stor vilshenhet beträffande identitet och livsmål. Hon bygger sitt bidrag bland annat på intervjuer hon gjort med personer, som brottats med frågan. Hon drar en parallell till Charles Dickens roman "Lysande utsikter" (*Great expectations*) där man får följa huvudpersonen Pips kris och utveckling, när han inser hur han levt i illusioner. Hur han närt drömmer om egen förträfflighet, utan att varsebli sin tacksamhetsskuld gentemot sin välgörare, utan vars ekonomiska stöd han inte hade klarat sig. Randall citerar: "I began fully to know how wrecked I was, and how the ship in which I had sailed was gone to pieces" (Dickens 1861/1946:302). Randall konstaterar dock att till skillnad från hur det utvecklade sig för Pip – som gavs en möjlighet till ånger och gottgörelse – kan det ställa sig svårt för den "ekologiskt medvetna" att gottgöra sin belastning på ekosystemet. En genomsnittlig västeuropé belastar atmosfären med cirka 15 ton koldioxid per år och en nordamerikan åstadkommer det dubbla. För en hållbar utveckling kan 1½ ton per capita accepteras. Vad göra? Vem ser och bekräftar mig i mina ansträngningar? Vad blir konsekvenserna för den enskilda individen, som försöker leva ekologiskt i vårt samhälle, där självförverkligande och konsumtion hyllas som dygder? Konflikter med släkt, vänner och arbete, ibland utstötning och mobbing kan bli följden för den som konsekvent försöker ta sitt ansvar för sin ekologiska skuld. Författaren Rosemary Randall ställer upp några villkor, som hon finner väsentliga, för att människor ska stimuleras att orka ställa om sina liv från narcissistiska strävanden till omsorgstagande om helheten. Omställningen behöver ske på alla nivåer, från enskilda individer till regeringar och överstatliga organ. För den som plågas av ekologisk skuldmedvetenhet erbjuder Randalls kapitel vägledning i hur skulden

kan hanteras. Om den omvandlas till ett "rimligt ansvar", blir det lättare att undgå handlingsförlamning och förbli omsorgsfullt kreativ.

Några av texterna lyfter fram att det finns anledning till ett visst hopp då det, trots allt, finns krafter nuförtiden som strävar mot att försöka göra något åt saken. Det finns viss teknologi och en utbredd vilja att växla över från kol- och petroleumbaserad industri till solenergiförsörjning. I polemik mot detta nämns problemet att vissa av de teknologiska lösningar, som diskuteras, andas samma slags "hybris" som lett fram till problemen. Det är, trots allt, vår teknologi, som ligger bakom miljöhotet.

Flera av bokens författare diskuterar frågan om vad psykoanalytisk teori kan bidra med i frågan. Renee Aron Lertzman visar övertygande i sitt kapitel *The myth of apathy* att människors skenbara likgiltighet inför klimathotet döljer någonting mycket mer sammansatt. I en studie kring miljöförstöring i ett industriområde med pappersbruk i Wisconsin USA, gjorde hon djupintervjuer med människor, som på ett yttre plan inte visade något påtagligt miljöengagemang. Studien utfördes med anledning av en pågående kampanj för att rädda den utsatta, nedsmutsade miljön i området kring Green Bay vid stranden av Lake Michigan. Lertzman ville bland annat förstå kampanjens utformning. Den innehöll alarmerande annonsering med bilden av en flicka, som betraktar ett vattendrag där ett anslag satts upp: *WARNING: No more swimming. No more fishing. No more drinking water. NO MORE GREAT LAKES*. Nådde kampanjen avsedd effekt? Studien visade på behovet av nya sätt att engagera människor för miljöfrågorna. Alarmerande, uppfordrande, moraliserande påståenden eller "mer information" verkar inte fungera. Lertzman mötte vid sina intervjuer inte "apatiska" eller likgiltiga individer utan människor med visserligen ambivalenta men starka känslor för området, där de själva växt upp och hade sina familjers historia. Industrierna hade ju fört både välstånd och nedsmutsning till bygden. Lertzman för en diskussion kring en *objektrelationsteori för miljön* och tar stöd bland annat hos Donald Winnicott och Christopher Bollas. Hon hävdar starkt att psykoanalytiska teorier behöver utnyttjas för en djupare förståelse kring frågan om människors vacklande engagemang för miljöfrågorna. Hon förenklar inte svårigheterna för psykoanalytiskt skolade att nå ut med

förklaringsmodeller, men menar att en väg är att avstå från ett esoteriskt språkbruk (exempelvis ord som *esoteriskt*). Därtill behöver det byggas broar till andra grupper engagerade i naturvetenskap, konst, poesi, socialvetenskap, teknologi med mera.

Sally Weintrobe själv återkommer i ett annat kapitel till en möjlig väg ur dilemmat, ledande till engagemang. Hon lyfter fram människans nedärvda kärlek till naturen och hur den kan hjälpa oss att fortlöpande, i våra dagliga liv, upprätthålla en öm känsla för vad våra handlingar eventuellt kan ha för inverkan på omgivningen. I engagemanget behöver även ingå intresse för politik, historia och kultur, varigenom vi blir medvetna om hur vår hållning till naturen influeras av politiska och kulturella faktorer. Hon konstaterar dock att denna medfödda kärlek till naturen eroderas av kapitalistkulturen, i synnerhet den neoliberala globala formen, som vill få oss tro att vi är skilda från naturen (*apart from, not part of*) och att vi har rätt att förbruka Jordens tillgångar utan hänsyn till kostnaden. Weintrobe ser hur vi i västerländska samhällen påverkas av förföriska, tvingande, aggressivt inträngande manipulationer, till exempel via reklam. Vi förleds att se oss främst som konsument av natur; våra identiteter som naturälskare försvagas. Vi är koloniserade. Weintrobe framhåller att hon med *kärlek till naturen* inte avser en idealiserande hållning medförande ett slags lyckorus och sökande efter fantastiska naturupplevelser. Hon avser något mer jordnära, ett relaterande med omsorg, innefattande även medvetenheten om vår plats i ett kretslopp; att vi har både vårt liv och vår död av naturen.

I detta kapitel nämns studier som visat hur barn, som inte har tillgång till natur att leka i, uppvisar högre förekomst av ADD (*attention deficit disorder*). Det påtalas även hur barn, som endast har asfalt att leka på, leker med fler avbrott och i kortare avsnitt än barn, som har natur att röra sig i. I boken påpekas även hur barn – ofta via teckningar – på ett ärligare vis kan ge uttryck åt oro och sorg, när de, till exempel i skolan, får kunskap om miljösituationen. De har en mer levande känsla av beroende och är ännu inte förförda av budskapet om att vara ”autonoma”. Jag tänker under min läsning av denna rika och tankeväckande bok, att vi alla borde backa något, i miljöns och jagets tjänst, och erinra oss situationen, när vi var beroende av våra vårdnadshavare. Då vi på egen hand inte kunde skaffa

oss något annat än det naturen bjöd oss i skogsdungen eller på bergknallen; pinnar, kottar, bark och en vattenpöl för våra barkbåtars seglats. Och hur vi kunde vara helt nöjda med det.

Sally Weintrobe och medförfattare, av vilka jag endast nämnt några få, har, enligt min mening, åstadkommit en mycket läsvärd belysning av den svåra frågan om vårt mänskliga engagemang i klimatförändringarna. Flera av författarna, väsentligen de med psykoanalytisk skolning, tar stöd i Sigmund Freuds psykoanalytiska grundtankar, till exempel om *medvetet/omedvetet* och *inre konflikt*, Melanie Kleins *schizo-paranoid kontra depressiv position*, Winnicotts tankar om *förmåga till omsorg*, Bions *attack on linking* och så vidare. Boken pekar på begreppens användbarhet och styrka även i denna tvärvetenskapliga diskussion och visar hur psykoanalytisk teori kan tillämpas för att belysa människors och organisationers hållning till en vittfamnande samhällsfråga. Efter varje kapitel presenteras gott om referenser för den som vill förstå mer. Jag har endast givit några exempel på de artiklar som boken innehåller och hur diskussionen förs. Känslan av att ha deltagit i ett stundtals upprörande och ångestväckande men överlag berikande symposium kvarstår efter läsningen. Umgänget med boken öppnade också mina ögon för hur jag själv hanterar klimatfrågan. Det blev en nyttig påminnelse om att ett problem inte löses bäst genom att man blundar för det.

Läs boken! Det är den värd.

Chester Larsson

leg. läkare. leg. psykoterapeut
Mellanrummets redaktion, Stockholm
o.hester@hotmail.com

Referens

Weintrobe, S. (Ed.) (2013). *Engaging with Climate Change. Psychoanalytic and Interdisciplinary Perspectives*. London och New York: Routledge.

ISBN 978-0-415-66760-9 (hbk)
ISBN 978-0-415-66762-3 (pbk)
ISBN 978-0-203-09440-2 (ebk)
Antal sidor: 255